

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2009 SAYI/NUMBER : 16 KIŞ /WINTER

Ezher’de Hadis İlimlerinin İhyası¹

M. Zâhid el-Kevserî

Yrd. Doç. Dr. Harun Reşit DEMİREL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
harunresit @yyu.edu.tr

Özet

Kevserî, bu makalesini Ezher Üniversitesi Rektörü Profesör Mustafa Abdu’r-Râzık’ın üniversitede hadis bilim dalında ne gibi eserlerin okutulması ve nasıl bir metot uygulanması gerektiğine dair kendisinden ricası üzerine kaleme almıştır. Kevserî’nin ne denli hadis ilimlerine vukufiyetini göstermesi açısından önemli olan bu makale, aynı zamanda günümüz İlahiyat Fakülteleri hadis ana bilim dalında Y.Lisans ve Doktora programlarında istifade edilebileceğini düşünerek onun ilgili çalışmasını tercüme ettik.

Anahtar Kelimeler: hadis, Y.Lisans, Doktora, metot

Revitalization Of The Sciences Of Hadith In Al-Azhar

Abstract

Al-Kavsari wrote this article with the request of Mustafa Abd al-Razik, President of al-Azhar, about the sources and the methodology to follow in the sub-department of hadith. It shows his learnedness in the sciences of hadith and I traslated it to Turkish so that the students of master and doctorate benefit from it

Keywords: Hadith, master, doctorate, methodology

Şunu biliyoruz ki yüce üstat hazretleri² -Allah onu güçlendirsin- Ezher-i Şerif’te hadis ve hadis ilimlerinin öğreniminin ilerlemesi için özel bir gayret sarf ediyor.

¹ Bu makale müellifin vefatından sonra öğrencisi Hayri Bey tarafından basılan ve *Makâlâtü'l- Kevserî* olarak isimlendirilen eserinin (565-577) sayfaları arasında yer almaktadır. Tercüme, eserin 1372 tarihli Kahire I. baskısı dikkate alınarak yapılmıştır.

Rektörün bundan gayesi; ihtilafli rivayetler karşısında şaşırıp ilmî olarak hangi rivayeti diğerine tercih edeceklerini bilemeyen, yine bu rivayetlerden hangisinin sahih hangisinin de terk edilmesi gereken maktu hadis olduğunu fark edemeyen, ilk dönem İslam tarihi ve kutsiyetine karşı uydurulmuş bir rivayete tabi olan art niyetli düşmana karşı cevap verecek bir delil bulamayan, hangi rivayetin Kur'ân-ı Kerim'in genel ifadelerini açıklamak için hangisinin müteşabih ayetleri tefsir etmek için uygun olacağını ayırt edemeyen ve bu şekilde Ezher'den mezun olanlar hakkında eğitim-öğretim konusundaki ilgililerin –bu öğrencilerin- terk edilmelerine onay veriyorlar, şeklindeki dedikodular nedeniyle hadis ilmine gereken değerin verilmemesini telafi etmek içindir.

Böyle bir şey, Ezher gibi kadim bir geçmişe sahip, kendi ülkelerine geri döndüklerinde halklarını buradan öğrendikleri yüce İslam ilimleriyle hidayete erdirecek çeşitli halkların temsilcilerine saf kaynağından kana kana içiren, yüz yıllardır onlara önderlik eden ve edecek olan kadim bir İslamî Enstitüye yakışmaz. Ayrıca Ezher-i Şerif, din ilimleri işlerinde bütün İslam âleminin hidayet ışığıdır. Öyle ki o, İslam âleminin emellerinin düğüm noktasıdır da. Büyük bir geçmişe sahip bu enstitüye önem vermeyenler, tek din İslam'ın düşünce bazında ilerlemesi ile dinin güçlülüğü veya zayıflılığını umursamayanlardır.

Ezher'in, Müslümanların hepsinin yanındaki bu önemli konumundan dolayı üstadın içtenlikle bu konuya önem verdiğini görüyoruz. Allah ve Rasulü'nün özellikle de yeryüzünde yaşayan tüm Müslümanların ekseriyetinin razı olacağı şekilde üstadın eliyle, Ezher'in düzelmesini, bu şerefli gayesi ve güzel işleri için dünya ve ahirette hayırlara nail kılmasını şanı yüce olan Allah'tan diliyoruz. Çünkü O, iyilik yapan hiç kimsenin ecrini zayı etmez.

Bu güzel girişim münasebetiyle konuyla alakalı olarak dikkat çektiğim ve ileri sunduğum temenniler eğer kabul görürse Allah'a başarıya ulaştırmasından dolayı şükürler olsun. Yok, ileri sürdüğüm bu teklifler içerisinde bazı acı gerçekler kabul görmezse –bunları ifade etmekten dolayı- hiç olmazsa içimin rahat olması bana yeter. Şanı yüce Allah'tan yardım dileyerek söze başlıyorum.

Gördüğümüz kadarıyla -ki müslüman düşünürlerinin de bizimle aynı görüşte olduklarını sanıyorum.- Ezher'deki öğrenimin asıl amacı; samimiyetle insanları doğru yola ileten, ferdi ve toplumsal güzel ahlak konusunda yüce örneklik teşkil eden, topluma hizmette samimiyetle yok olan, İslamî ilimlere bi hakkın vakıf nefisleri, aile ve toplumu

² Bu kişi Ezher Üniversitesinin rektörü Mustafa Abdu'r-Râzık'tır.

islah edebilecek eğitimciler yetiştirmektir. Ezher ile diğer çağdaş üniversiteler arasında metot ve hedef bakımından büyük fark vardır. Zira Ezher, diğer üniversitelere göre aynı anda eğitim-öğretim, salih amel ve İslami ilimlerde uzmanlaşma konusunda öncelikli konumdadır.

Ezher tüm zamanlarda yüzyıllardan beridir İslam âlemine ifa ettikleri asıl ilimleri ve yetiştirme tarzıyla tabiatını etkin bir şekilde koruyan bir enstitü olarak tarih yuvasında varlığını devam ettirme özelliğini ispat etmiştir. -Onun- yüce İslam bilimleri, hidayet yollarına yaptıkları, talim ve tahripte uyguladığı özel yöntemi ebediyen, gören gözlerin övgülerini almaya devam edecektir. Ezher'in meydana getirdiği pozitif bilimler, çağın üniversiteleriyle başa baş yarışmaktadır. Bu durum; tarihi dönemlerden herhangi birinde İslam toplumunun ihtiyaç duyduğu bazı ilimleri ihmal ettirip asli gayeyi unutturmadığı ve eğitimde titizlik gösterildiği sürece iyi bir iştir.

Fakat üzüntü ile görüyoruz ki hem doğuda hem de batıda Müslümanların umutlarının temeli olan kadim Ezher, korkunç bir ihmal içerisinde. Biz kurulduğundan beridir sistematik bölümlerde iki türlü başıboşluğun hâkim olduğunu görüyoruz. Bunlar: talim ve terbiye'dir. Ezher'in resmi metodunda hissedilen garip ihmale göz yumduğumuzu farz etsek bile Ezher'in varlığından istenen talim ve terbiye eksikliğine göz yumamayız.³

Bütün dünya Müslümanlarının gözüne hoş gelmeyen manzaralardan birisi de şudur: “bazı büyük ve küçük âlimlerin sahih sünnetten onlarca men edici rivayetlere rağmen bütün millet ve dinlerde din adamının yapması hoş karşılanmayan, vakar işaretlerini koruması gereken sünnet çağırıcıları ve ümmetin hidayetçileri olan din adamlarının düşünmekten uzak, gururlu gençlerin görünümünü vermelerine neden olan sakallarını kesmelerini umursamamalarıdır. Her ne kadar müftüler, onlara fetva verse de bu açık, sahih ve sakalı kesmeyi men edici hadiseler olsa da, son zamanlarda sünnetin sünen-i hüda ve sünen-i zevaid olarak ikiye ayrılması bu gibi kimseleri yergiden kurtarmaktadır. Üstelik çoğu mezheplerde sakal kesenler şeri mahkemelerde bırakın kadı olmayı buralarda şahitlik yapmalarının bile men edildiğini görmekteyiz. Eğer, “*Zamanın tegayyürü ile ahkâm değişir.*” sözü olmasaydı bu konuda büyük sıkıntılar olurdu. Her hal-u karda ulemanın bu görüntüsü toplumumuzda kötü olarak algılanan bu adetin sürmesi nefislerde meydana gelen beğenmeme olgusundan

³ Ben “*Nebevî Hicretin anıları ve Ezher Üniversitesi*” isimli makalemden yeni ve eski Ezher'in durumu hakkında genişçe bilgi verdim. (bkz: Bu eser, s.450)

hiçbir şey eksilmeksizin Müslümanların bakışlarını gerçekten rahatsız etmektedir.

Sonra biz sistematik bölümlerde bu öncü şahısların, müezzin namaza çağırdığı zaman müminler Allah'ın çağrısına icabet edip kalkarlarken hemen yanı başlarındakileri görmeleri ve işitmelerine rağmen hiç umursamayıp bu ilahi çağrıya kulak asmayıp sakince oturduklarını ve öğrenime devam ettiklerini görmekteyiz. Bu da yine Müslümanların gözüne batan, hoş olmayan manzaralardır. Aslında halk bunları âlimlerin namazı küçümsediklerine hamletmektedirler. Allah rahmet etsin büyük alim Ekmeluddin el-Bâbertî'den İslam Hukuk dersleri alan ve Şeyhûn Üniversitesinden mezun olan *Fusûlu'l-Bedâi fî Usûli's-Şerâi'* isimli eserin yazarı Şemsuddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî, Sultan Birinci Beyazid'in şahitliğine baktığı bir davada, “sen cemaatle namaza devam etmiyorsun, bu yüzden dinen senin şahitliğini red ediyorum.” diyerek reddetmişti.⁴

Öğrencilerin bırakın farzları, vacipleri ve sünnetleri, İslam adabını gözeterek yetiştirilme işi ihmal ederek yetiştirmeleri asla kabul edilebilir bir durum değildir. Bu vesileyle eğitim ve öğretim sahasında yapmış olduğu gayretler ehlince bilinen Hukuk Medresesi Müdürü Âtîf Berekât'ın kabrine rahmetin inmesini diliyoruz.

Sonra, faziletli bir terbiyeci, gece gündüz öğrencilerinin durumları konusunda gevşeklik göstermemeli, öğrencilerin hakkında “okumak fayda vermemiş” dedirtmemek, terbiyeli, örnek önderler olarak mezun olmalarını güçlendirmek için, öğrencilerin yemelerini, içmelerini, giyimlerini, konuşmalarını, lehçelerini, yolda yürürken nasıl davranmaları gerektiğini ve özellikle gece ve gündüz nasıl olduklarını yakından takip etmelidir. Bu konuda geçmişte olduğu gibi hem öğrenciler hem de öğretmenler olarak gayretli olmak durumundayız. -Bu konuda- görünen köy kılavuz istemez.

Sonra bu enstitüdeki öğrenciler ile âlimler; nümayişlere ve hiziplere itilerek, Enstitünün saygınlığının korunmasını ve hedeflerine özen gösterilmesini isteyen, kendisine saygılı olan bir topluluğun razı olmayacağı bir biçimde ilimden koparılmaktadır.

Bu konulara önem vermeyen idareci, kendisine, idaresi altındakilere ve mahiyeti altındaki öğrencilere karşı cinayet işlemiş olur. Bu gibi durumlarda hastalıklı uzvu/organı kesmekten başka çare yoktur.

Bu kısa önsöz ve girişten sonra şunları derim:

⁴ Bunun üzerine sarayının yanına bir cami inşa ettirmiş ve namazları cemaatle kılmaya devam etmiştir. Bütün padişahlar da böyle yapmışlardır. (z)

Evvela: Hadis, tefsir gibi ilimlerin öğrenimi için en uygun yer Ezher'dir. Çünkü burada sabah, öğle ve akşamları dersleri birbiriyle bağlamak imkân dâhilindedir. Böylece ne zil, ne trampet ne davul, ne de siren sesine ihtiyaç duyulmayacaktır. Ayrıca dersin yüceliğine riayet edilip öğrencilerin tamamının cemaate katılımı sağlanıp, öğretmenin vakti dakikalar ve zamanla sınırlı olmaksızın dersini tam bir şekilde tamamlayabilecektir. Yüksek İslamî İlim derslerinin hakkı da budur zaten. Geriye kalan dersler ise Ezher'in hedeflediği gayeye göre öğrenilmesi gerekli görülen dersler belirlendikten sona anlamayı ve anlatmayı engellemeyecek biçimde gürültüye mahal vermeden, zorlamaksızın, diğer vakitlere dağıtılır.

İkinci olarak: Ezher-i Şerif'te öğrencilerin, hocaların ve araştırmacıların elinin altında bulunması için doğudaki ve batıdaki kütüphanelerden kopyalama, çoğaltma ve satın alma yoluyla hadis ve onunla ilgili ilimlere ilişkin kitaplar toplanarak bir salon oluşturulur. Hadis hocası veya komisyon, öğrenciyi bu ilimle ilgili problemli olan konuları özel olarak burada araştırmakla yükümlü tutar. Araştırmalarını kısa bir sürede bitirip neticesini almaları için onları bu salona gidip gelmeye teşvik eder ki amaç acil araştırmalarda önde olma duygusunu ve ilmi yarış duygusunu yaşatmaktır. Böylece şanı yüce olan Allah'ın dilemesi ve başarı vermesiyle neticeler çoğalacak ve büyük bir ilmi gelişme meydana gelecektir. Hindistan'daki Daru'l-Musannifin fi Nedveti'l-Ulemâ adlı Enstitü bu metotla ilmi neticeler açısından çok büyük faydalar verdiler ve dünyadaki Nedvî'ler iyilikle bahsedilir oldular.

Ezher'de böyle özel bir salonun açılmasına karar verilince bu salona getirilmesi gerekli olan hadis ve hadis ilimlerine dair seçkin kitaplarla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılması gerekir. Örneğin, *Muvatta* şerhi olan İbn Abdi'l-Berr'in *Temhid*'i, Ebî Bekr b. Irâkî'nin *Muvatta* şerhi olan *el-Kabes*'i, Bâcî'nin *Ricâlu'l-Buhârî*'si, İbn Seyyidi'n-Nâs'ın *Şerhu Câmi Tirmizi*'si ve yine aynı şahsın *Zeynu'l-Irakî'ye Tekmile*'si, İbn Rıslân'ın *Şerhu Süneni Ebî Dâvud* kitabı, İclî'nin *Sikât*'ı, Kâsım b. Kutluboğa'nın *Tertîbu's-Sikat*'ı, Moğoltayî'nin *el-İkmâl*'i, Dârekutni'nin *el-İlel*'i, Ebu Ya'lâ el-Kazvinî'nin *el-İrşâd*'ı, İbn Münzir'in *el-İsrâf*'ı, İbn Ebî Şeybe ve Abdurrezzak'ın *Musannef*'leri, Saîd b. Mansûr'un *es-Sünen*'i, el-Kutub Abdulkerim el-Halebî'nin *el-Mevridi'l-Henî fi Şerhi's-Siyer li Abdilganî*'si, Salâh el-Alâî'nin *Câmiu't-Tahsil fi Ahkâmî'l-Merâsil*'i, Kâsım b. Kutluboğa'nın *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhtiyâr*'ı, İbn Ebi Hâtim'in *Takdimetu Marifet'l-Cerh ve't-Ta'dîl*'i, İbn Nokta'nın, *et-Takyîd li Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd*'i, Ebi Ali el-Gassanî'nin *Takyîdu'l-Muhmel*'i, Ramehürmizî'mi *Muhaddisul Fasl Beyne'r-Râvi vel Vâî*'i,

Kadi İyâd'ın *el-İlmâ' fî Kavaidi ves Simâ'*1, İbn Receb'in *Şerhü İleli't-Tirmizî*2'si, İbn Cevzî'nin, *et-Tahkîk fî Ehâdisi't-Ta'lik*3'i, İbn Abdî'l-Hâdî'nin *Tenkihu't-Tahkîk*4'i, Zehebî'nin *el-Müştebeh*5'i, İbn Hacer'in *Tebîrü'l-Müntebih fî Tahrîri'l-Müştebih*6'i, ve benzeri kıymetli kitaplar.

Üçüncü olarak: Buhârî, Müslim, Nesâî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'den oluşan altı asıl kitabın öğretilmesi kararlaştırılmalıdır. Rivayet tabakaları esasına dayanan bu öğrenim esnasında da şerhte genişlemeye kaçmadan kısa sürede öğrenmesi mümkün olan kısa müfredatlı bir şerh kitabı işlenmelidir. Ayrıca Muhammed b. Hasen ve Yahya el-Leysî'nin rivayetleriyle İmam Malik'in *Muvatta'*5'sı Muhammed Abid es-Sindî'nin *Tertibu Muhtasari Müsnedi Ebi Hanîfe*6'si, Tahâvî'nin *Meâni'l-Âsâr*7'ı daha önce bahsi geçen Sindî'nin *Tertibu Müsnedi Şafî*8'si ve Tahâvî'nin *Süneni Şafî*9'si de işlenmelidir.

Ayrıca bu derslerin öğrenimi için özel bir üstat atanır, yabancı öğrencilerle nizami bölümlerde okuyan öğrenciler seçecekleri bir kitapla belirlenen saatlerde bu özel üstadın meclisine kitap okunup tamamlayana dek devam etmeye zorunlu kılınır. Bu kitabın öğrenimi tamamlanınca başka bir kitaba geçilir. Kitabın öğrenim şekli ise şöyle olmalıdır: Üstadın hemen sağındaki öğrenci yüksek sesle ve düzgün olarak yarım ila bir sayfa okur sonra da onun yanındaki okur. Bu şekilde mecliste bulunan her kes okumuş olur. Okuyucu bir hata yaptığında üstat hatasını düzeltir. Böylece cemaat kitabı dikkatlice öğrenmiş olur.

Üstadın güvenilir hafızların ellerinden çıkma güvenilir usûl kitaplarına göre metin ve senet harekelemesi yapması gerekir. Onun lakapları, künyeleri ve isimleri harekelemesinde gevşeklik göstermesi kabul edilemez. Tam aksine doğru bir şekilde harekelemesi gerekir. Öğrencileri de bu salonda bulunan veya onun yerine geçecek başka kitaplardan bildiklerini araştırmaya yönlendirmelidir ki bu ilmi araştırsınlar. Bununla beraber öğrenciye okuması için rical hakkındaki Hazrecî'nin *Hulasatu Tehzîbi't-Tehzîb*10, İbn Hacer'in *Takribu't-Tehzîb*11, Fettenî'nin *el-Muğni*12'si kitapları dağıtılmalıdır.

Üstadın hadisin bazı konularını içeren kısa bir şerhle yetinmesi gerekir. Şerhi fazla genişletmemelidir ki istenildiği üzere kitabı mümkün olan en kısa zamanda bitirsin ve üstadlarının diğer kitaplarına geçebilsin. Şerhe fazlaca dalmak öğrencinin kitabın öğrenimini tamamlamadan kesmesine neden olur. Zira kısa bazı kuralları açıklamak ve metin ile senedi harekelemekten başka şerhe ihtiyaç yoktur. Şerhte ayrıntı isteyen elinin altındaki geniş şerh kitaplarından faydalanabilir.

Dostlarımdan olan bazı büyük âlimlerin *Sahihi Buhârî* meclislerine katıldım ve değişik rivayetlere ve isimlerin harekelenmesine şerhten daha fazla faydalanmayı gözeterek fazlaca önem vermediğini fark ettim. Özel bir mecliste kendisine: “İsimlerin harekelenmesine ve ihtilaf noktalarına fazlaca ehemmiyet vermediğini gördüm. Talebenin asıl ihtiyacı ise bunlardır, aksine ellerinin altında bulunan şerhlerin iyice incelenmesine ihtiyaçları yoktur.” dedim. O bunun üzerine bana: “Metni doğru bir şekilde verdikten sonra lakaplara künye ve isimlere fazlaca değinmenin bir anlamı yok ki” diye cevap verdi. Ben de bunun üzerine: “Hadisin sıhhat derecesine etki eden bir hadisin sahih olup olmadığının odağı olan senedi hadisin başında süs mü sayıyorsunuz. Senedin ve ricalin bilinmesi sayesinde âlim, zıt rivayetler karşısında ilmin ayak kaydıran yerlerinden kurtulmuş oluyor. Hangisini tercih edecekse bilgisine göre tercih ediyor, taklit yoluyla veya hevasına göre değil! Ne söyleyecekse delille söylüyor. Ravinin hallerinin ve rivayetlerinin bilinmesiyle araştırmacı sanki onlarla birlikte yaşamış ve muaşeret etmiş gibi olmaktadır. Böylece hangisinin rivayetlerinin mutlak olarak kabul edileceğini, hangisinin ise rivayetlerinin seçileceğini biliyor ve rivayetlerinin tamamını kabul etmiyor. Aksine bu ilmin ehline kurallarına göre bazılarını kabul ediyor bazılarını da kabul etmiyor.” Dedim ve daha sonra: “Eğer siz ricâl konusunda gevşek davranırsanız sizden sonrakiler daha da gevşek davranır. Böylece, eğer var olmasaydı İslam’ın ilk yıllarında tefsir ve hukuk ile ilgili birçok rivayetin doğruluklarının bilinmeyecek ve bu ilim kaybolacaktı.” dedim. Allah beni de onu da iyilikle mükâfatlandırsın bu sözüm üzerine sustu.

Daha dün, mücessim Dârimî’nin *en-Nakd* isimli kitabında derlenen bu tür aykırı fikirleri gördük. Bu tartışmalar ilm-i rical ve hadis ilimlerinin önemine atıfta bulunarak asırlar boyunca devam edip gidecektir. Her kim fikir özgürlüğünü bahane ederek halis inanca ters görüşleri reddetmezse iyi bilmelidir ki Ezher Üniversitesi dinin ve inancın bekçisidir. Bekçinin ise; koruma işi omuzlarında olan malları, hırsızların yapıp ettiklerinde hür olmaları ismine binaen gasb etmelerine müsaade etmesi mümkün değildir.

Dördüncü olarak: Hadis Istılahı olarak bilinen usûl-i hadisi öğretmesi için bir üstat tayin edilir. Bu üstat, Sehâvî’nin telif ettiği *Şerhu Elfiyeti hadis li’l Irakî* isimli kitabı okutur. Daha faydalı ve mükemmel olması için fukahânın bu konulardaki görüşlerini de okutur. Bunun tamamlanmasından sonra üstat, İbn Hacer’in *Nuhbetu’l-Fiker’ini* öğretmeye geçer. Ayrıca buna Kâsım b. Kutluboğa’nın kitabından ve buna yazılan iki şerh olan Aliyyu’l-Kârî

ve Muhammed es-Sindî'nin kitaplarından faydalı notlar ilave eder. Bu ilimde göz ardı edilemeyecek olan kitaplardan bazıları şunlardır: ilki; - bu alanda yazılmış en eski kitap olan- Râmezhürmizî'nin *el-Muhaddisu'l-Fasl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâî*, Kâdî İyâd'ın *el-İlmâ*'ı, İbn Dakîk el-İyd'in *el-İktirâh*'ı, Hatîb'in *el-Kifâye*'si, Hâkim'in *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*'idir. Burada bahsi geçen son iki kitabın sonuca ulaşmamış bazı araştırmaları olduğunu da hatırlatmak gerek.

Usûl-i hadis hocasının, öğrenciyi hadis ilmiyle bağlantılı olan diğer ilimlerdeki meseleleri tahkike yönelirken akranları arasındaki konumunun yükselmesi, hadis ilmine âlimin ne kadar ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken birçok etkili örnekler vererek, diğer ilimlerde ne kadar vukûfiyet sahibi olursa olsun hadis ilmindeki azlığından kaynaklanan hatalara düşme şekillerini açıklayarak onları bu hadis ilminde üst seviyelere iletmek ve onların gönüllerine hadis ilminin sevgisini aşılama imkânı vardır.

Beşinci olarak: Mevzû hadis ilmini anlatmak için bir hoca tayin edilir. Ebû Hasen b. Arrâk el-Kinânî'nin *Tenzihuş-Şerîati'l-Merfûa anil Ahbari'sh-Şeniati'Mevdûa* isimli kitabını bu konunun öğrenimi için esas alır. Bu kitabın ayrıcalığı kitabın başında İbn Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ından ve diğer kitaplardan alınma uydurma hadisler ve uyduranlar ile ilgili mükemmel bir mukaddime olmasındandır. Ayrıca el-Acemî el-Hâfız'ın *el-Keşfu'l-Hasîs Amma Remiye bi-Vad'i'l-Hadis* isimli kitaplardan alıntı vardır. Bunun nedeni uydurma hadislerden bahsederken hadis uyduran ricâlin bilinmesinin çok önemli olmasındandır. Kitabının bölümlerini mevzu hadis müelliflerinin mevzuluğu üzerinde ittifak ettikleri veya ihtilaf ettikleri hadisler ile bunlar hakkındaki kendi görüşlerine göre düzenlemiştir. Diğer mevzu hadis müellifleriyle çeliştiği noktalarda o müellifin durumun hızlı bir şekilde açıkladıktan sonra, insanlara öncekilerden daha faydalı, daha güvenilir daha kapsamlı bir kitap sunma imkânı bulmuştur.

Altıncı olarak: Kapsamlı bir eğitimden sonra mürsel hadislerin hükümleri ve âlimlerin bu konudaki görüşlerini öğretmesi için müderris tayin edilir. Bunun ardından İbn Ebî Hâtim'in *Takdimetu'l-Cerh ve't-Tadil* ve yine onun *el-Merâsîl*, Fıkıh mezheplerinin bu konudaki görüşlerini açıklayan en geniş ve faydalı kitaplardan olan Salâh b. Alâî'nin *Ahkâmü'l-Merâsîl*'i, İbn Receb'in *Şerhu İleli't-Tirmizî*'si gibi kitaplardan istifade ederek bakışları Buhârî'nin *Sahih*'indeki muallak, mürsel ve maktu' hadislerle, Müslim'in *Sahih*'indeki maktu ve mürsel hadisler ve her iki yönden bu işin erbabının yaptığı araştırmalara çekilir. Ayrıca araştırmanın ufku genişletmek ve tam bir fayda sağlamak için dört *Sünen* kitabına ve *Muvatta*'daki böyle hadislerle işaret etmelidir.

Yedinci olarak: İbn Cevzî'nin *et-Tahkik*'ini ve İbnu'l-Hâdî'nin *Tenkîhu't-Tahkîk*'ini ve fukahânın tedvin ettiği bu kitaplar hakkında red ve kabul açısından görüşlerini karşılaştırmalı olarak öğretmesi için bir üstat tayin edilir. Böylelikle öğrencilere fukahânın delil olarak kullandıkları haberlerin ravilerinin sika olup olmadığı tartışmalarından olumlu bir sonuç alma yolunda çaba harcamaya alıştıracaktır. Bu – çalışma- hem öğrenci hem de hocayı mezhep kitaplarındaki bir çok hadisin tahriri için yapılmış pek çok kitabı kapsamlı bir şekilde araştırmaya sevk edecek geniş bir bölümdür. Bunu yaparken İbn Hammâd'ın *Tuhfetu'r Râvi fi Tahrîci Ehâdis*'i *Tefsîril Beydâvî*'si ile *Keşşâf* hadislerinin iki tahriri olan Zeylât ve İbn Hacer'in kitaplarından faydalanacaktır. Böylece tefsir alanında tedvin edilmiş hadislere bir bakış açısı olacaktır.

Sekizinci olarak: Ricâl tenkidi ilminin ışığı altında araştırmanın öz suyunu öğrencilere sunacak, müsteşriklerin tenkit edilemez bir hür bilim oluşturma örtüsü altında yaptıkları saldırılardan ve amaçladıklarını ortaya koyacak sağlam bir kitap yazıldıktan sonra Siyer e Megâzî öğrenimi için bir üstat atanır. Üstad Şiblî Numanî el-Hindî'nin ve öğrencisi, dostu üstat Süleyman en-Nedvî'nin *Siretu'n-Nebevî*'yi zayıf rivayetlerden arındırmak için -Hintçe olarak birkaç cilt halinde yayınlanan- yazdıkları kitap, müsteşriklerin arzusunu boşa çıkarmış, onları reddetmiş ve büyük bir boşluğu doldurmuştur. Bu kitap, önce İngilizceye daha sonra Türkçeye tercüme edilmiştir. Birtakım edebiyatçılar bazı yanlışlıkları düzelterek bu kitabı Arabça'ya tercüme etseydiler İtalyan Böris Kitano ve Macar Goldzieher gibilerine ne güzel bir reddiye olurdu. Nice faydalı kitaplar, zayıf senetli nakillerde bulunduklarını unutarak sırf doğu kaynaklarından nakillerde bulunmalarıyla övünerek müsteşriklerin karıştırmalarıyla kandırılıyorlar. Hâlbuki hangi kaynağın zayıf olduğunu hangi kaynağın güvene layık olduğunu rical ilmine vakıf olmayanlar ayırt edemezler. Daha önce *Halid b. Velid ve Nuveyre'nin Öldürülmesi* adlı makalemde bu konuyu örnekleriyle beraber açıklamıştım.

Dokuzuncu olarak: Ezher'de hadis ilminin çeşitli konularıyla ilgili konferanslar verilmelidir. Örneğin: hadisin illet yönleri, vurûd sebepleri, nâsih ve mensûh'u, imamların hadisi kabul şartları, muhadramlar, müdellisler, muhtalit olanlar, nesepler; künyeler, lakaplar ve isimlerin belirlenmesinde en faydalı ve güvenilir kitaplar ve bu gibi konular işlenerek öğrencilerin bu konuları araştırmaya olan şevkleri harekete geçirilmeli, bu alanlarda eser tedvin etmeleri sağlanmalıdır.

Ezher-i Şerif eski ilmi canlılığını geri kazandıktan sonra Zemahşeri'nin Keşşaf'ı, Ziya b. Esîr'in *Câmiu'l-Beyân fi Sanaatey en-Nesîr ve'n-Nazm*'ı, Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *İrtişâfu'd-Darb fi Kavaidi Lisâni'l-Arab*'ı v.b'nin Ezher'de köklü ilimlerle uyumun korunması için okutulmasına karar verilmesi güzel olacaktır. Aynı şekilde mezheplere göre fıkıh, kelim, İbn Abbas ve diğer sahabeden gelen tefsir rivayetlerine önem verilerek tefsir usulü işlenseydi güzel olurdu. Yalnız konferanslar verilmek suretiyle de olsa, rivayetlerin sıhhat dereceleri belirlenmeli, zayıf olanları sahih olanlardan ayırt edilmelidir. Suyûtî'nin *İtkan*'daki gibi gevşeklîğe dayanmamalıdır.

Onuncu olarak: Müsteşriklerin ve mübeşşirlerin saldırılarına karşılık gece gündüz çalışan bir komisyon kurulmalıdır. Bu komisyon Ezher'da başka bir yerde toplanmalı düşmanların ileri sürdüklerine kapsamlı araştırmalardan sonra kesin delillerle cevap vermeli ve Ezher mensuplarının tedvin edilmiş bu batıl görüşlere reddiyeleri tamamlanmadan bu kimselerin kitaplarını tercüme etmelerine mani olunmalıdır. Hatta bu reddiyeler, düşmanların dilleriyle yazılmalı, ilkin onların memleketlerinde yayımlandıktan sonra İslam ülkelerinde Müslümanların dillerinde yayınlanmalıdır. Bu en mükemmel faydayı ve neticeyi verecektir.

İşte bunlar kendine layık olan yoldan sapan Ezher'in iyiliği, düzeltilmesi ve güçlendirilmesi için benim aklıma gelen şeylerdir. Tenzih ettiğim Allah hidayet isteyenlerin hidayetinin sahibidir. Başta da sonda da hamd O'nadır.

Değerlendirme

Bu yazıyı Muhammed Zâhid el-Kevserî⁵, Ezher Rektörü Üstad Mustafa Abdu'r-Râzık'ın isteğini yerine getirmek için takdim etmiştir.

⁵ Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kafkasya'dan hicret etmiş bir ailenin çocuğudur. Kevserî (1296/1879) yılında Düzce'nin Hacı Hasan köyünde doğmuştur. Çerkes asıllı olan Muhammed Zâhid el-Kevserî, ilk derslerini babasından almıştır. Farklı âlimlerde ders okuduktan sonra Rüşdiye'yi bitirmiş ve on beş yaşında iken (1311/1893) yılında İstanbul'a gelmiştir. Kadiasker Hasan Efendi (1044/1634)'nin yaptırmış olduğu Dâru'l-Hadis'e intisab etmiştir. İstanbul'da zamanın önde gelen mühim şahsiyetlerinden ders almış ve yaklaşık yirmi altı yaşında iken (1322/1904)'de Alasonya'lı Ali Zeynelabidin (1336/1918)'de eğitimini tamamlayarak mezun olmuş ve icazetini almıştır.

(1324/ 1906) yılında icazetini alan el-Kevserî, bu tarihten I. Dünya savaşına kadar dersiam olarak Fatih camisinde müderrislik yapmıştır. (1331/1913) yılında ise İstanbul müderrisliği ruûsuna getirilmiştir. Yine bu dönemde medreselerin ıslahı için kurulan komisyona üye olarak seçilmiştir.

İttihatçıların tekliflerine karşı gelmiş, ve uzun münakaşalar olmuştur. Bu hadise onun ittihatçılarla arasının açılmasına ve daha sonraki yıllarda Mısır'a gitmesine kadar sebebiyet vermiştir. Değişik illerde ve öğretim yerlerinde çalışan Kevserî, 15 Ağustos (1338/1920) tarihinde Daire-i Meşâyih'ide ders vekâletine getirilir. Bu görevde uzun müddet kalamayan el-Kevserî bu görevden azledilir. Tekrar ders meclisine üye olarak seçilen el-Kevserî, Mısır'a gidene kadar bu görevinde kalmıştır.

(1341/1922) yılının sonlarına doğru sokak ortasında karşılaştığı bir ahababının kendisine kendisinin İttihatçılar tarafından tutuklanma emrinin söz konusu olduğunu söylemesi üzerine bile haber vermeden İskenderiye'ye gitmekte olan bir vapura binerek bir daha doğduğu yerlere gelmemek üzere Mısır'a gitmiştir. (1341/1922) tarihinde İskenderiye'ye ulaşan el-Kevserî, oradan Kahire'ye geçmiştir. Kahire'ye gelen el-Kevserî, (1342/1923) yılında Şam'a gitmiş orada bir seneden fazla kalmıştır. Burada bulunduğu sürede Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriye'de yazma eserler üzerinde çalışmıştır. (1345/1925) Kahire'ye dönen el-Kevserî, Hilvan'a gelmiş ve daha sonra şimdilerde Revâku'l-Etrak denilen ve Ezher'de okuyan Türk öğrencilerinin katıldığı Tekiyyetu'l Etrak Ebu'z-Zeheb Tekkesine yerleşmiştir. (1347/1927) senesinde ikinci kez Şam'a seyahat eden el-Kevserî, bir yıl sonra tekrar Mısır'a döner. Şam'da kaldığı zaman zarfında Muhammed Tevfik el-Eyyübî, Seyyid Bedrettim el-Hüsni ve Muhammed Salih el-Âmidî ile görüşür. El-Âmidî'den Hasru's-Şârid fî Esânidi's-Şeyh Muhammed Âbid isimli eseri rivayet edebilmek için icazet alır. el-Kevserî, Mısır'da bir çok kişinin iştirak ettiği Dâru'l-Mahfuzatî'l-Mısıriye'nin Türkçe vesikaları Arapça'ya çevirme imtihanına girer ve birinci olarak kazanır ve bu göreve basit bir ücretle başlar. Bu görevden sonra yaklaşık sekiz senedir ayrı kaldığı eşini ve çocuklarını yanına getirir ve ömrünün sonuna dek Kahire'de yaşar.

Kevserî, (19 Zil'l-Kâde 1371/11 Ağustos 1952) yılında vefat etmiştir. Cenazesi "Karafetu'l-İmam eş-Şafî" denilen mıntıkada, Rıdvân caddesinden dostu Şeyh İbrahim Selim'e ait bölüme, kızlarının yanına defnedilmiştir

Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin eserlerini Türkiye'de yazmış olduğu ve Mısır'da iken yazmış olduğu eserler olmak üzere iki grupta mütalaa etmek mümkündür.

Türkiye'de yazmış oldukları eserlerinin sayısı 23 tanedir. Bu eserlerin birkaçı müstesna hiç biri basılmamıştır. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mısır'a gittikten sonra yazmış olduğu bu eserlerin akibetleri hakkında bilgi sahibi olamamıştır. Mısır'da bizzat yazmış olduğu eserlerinin sayısı 31 olup ekseriyeti basılmıştır. Teliflerinden başka Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin mukaddime, talik, tashîh ve tahkikini yapmış olduğu eserlerin sayısı 40 tanedir. Bunlardan başka ayrıca 26 eser de takdim, takrîz ve tanıtım yazısı vardır. Türkçe'den Arapça'ya çevirmiş olduğu eserlerinin sayısı da 3'tür.

A-Türkiye'de yazmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır:

1-el-Cevâbu'l-Vâfi fî'r-Reddi ale'l-Vâiz el-Ofî

2- Nakdu Kitâbi'd-Duefâ li'l-Ukaylî

Kevserî, giriş olarak kabul edeceğimiz bölümde Ezher Üniversitesinin İslam âlemindeki yerinin önemine işaret ettikten sonra burada yetişen kişilerin hadis sahasında yeterli bilgi donanımına sahip olmadığını bunun da giderilmesi için Ezher Üniversitesi Rektörü Profesör Mustafa Abdu'r-Râzık'ın gayret ettiğine işaret etmektedir.

Kevserî daha sonra öğretim üyelerinin ve idarecilerin vasıfları hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Ezher Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Hadis Bilim Dalında okutulması gereken dersler hakkında görüşlerine yer vermektedir.

Kevserî'nin teklif ettiği dersler dikkatlice incelendiğinde bu derslerin lisans dersleri olarak 4 yıllık bir lisans programı içerisinde okutulmasının zor olduğu görülmektedir. Ancak onun verdiği layihanın birinci maddesi dikkatlice incelendiğinde akşam eğitimi de dâhil olmak üzere teklif ettiği derslerin bitirilebileceğini

3-en-Nazmü'l-Atîd fi Tevessili'l-Mürîd

4- et-Taakkubu'l-Hasîs lime Yuhfihi İbni Teymiye Mine'l-Hadis

Mukaddime, talik ve tashihini yapmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır:

1-Mukaddime alâ Nasbi'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye

2-es-Seyfu's-Sakîl fi'r-Reddi alâ İbni'z-Zefîl Tacuddin es-Subkî

3-el-İhtilaf fi'l-Lafz ve'r-Reddu ale'l-Cehmiyye ve'l-Müşebbihe

4-Ahbâru Ebî hanîfe ve Ashabihi

5-el-Esmâ ve's-Sıfât

B-Mısır'da yazdıkları eserlerden bazıları ise şunlardır:

1-Te'nîbu'l-Hatîb alâ mâ sakâhu fi Tercümeti Ebî Hanîfete ve Rivâyeti

Ebî Hanîfete an Mâlik

2-el-İşfâk alâ Ahkâmî't-Talâk

3-Refu'r-Raybe an Tahabbutati İbn Kuteybe

4-Katâretu'l-Ğays min Hayâti'l-İmâm el-Leys

5-Tahzîru'l-Halef min Mehâzi Ed'iyeti's-Selef

6-Makâlât

7-Min İberi't-Tarih fi'l-Keydi li'l-İslâm

Takdim ve Takriz yazmış olduğu eselerinden bazıları ise şunlardır:

1-Kitâbu Bağdâd İbnu't-Tayfur'un

2-Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafî

3-Fethu'l-Mülhim fi Şerhi Sahihi'l-Müslim

4-Tabakâtu İbn Sa'd

(Kevserî'nin hayatı hakkında bkz: Ahmet Hayri, *el-İmâm el- Kevserî*, Kahire, 1372; Kevserî, İrgâmu'l-Merîd, Kahire, ty. ; Zühedü Ünal, "Muhammed Zahid el-Kevserî Hazretleri'nin Ailesi ve Yetiştigi Ortam", *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Tesirleri* (Sempozyum Bildirileri 9-10 Aralık 1995; Mehmed Emin Özafşar, "Muhammed Zahid el-Kevserî Hayatı", *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Tesirleri* (Sempozyum Bildirileri 9-10 Aralık 1995)

düşünmektedir. Onun ikinci maddede verdiği tekliften döneminde bir hadis kürsüsünün ve hadis eğitiminin de yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle hadis sahasında eksik kitapların tamamlanmasının yanında özellikle de Hindistan'daki hadis öğretim metotlarından yararlanılmasını istemektedir. 10 madde halinde sunmuş olduğu tekliflerde onun okutulacak kitaplar hakkında vermiş olduğu liste bu eğitimi alan öğrencinin hakikaten hadis bilgisiyle donanımlı olmasını gerekli kılmaktadır.

Kevserî'nin 10. Maddede sunmuş olduğu müsteşriklerle ilgili tespit ve teklifleri, bulunduğu dönemde oldukça önemli bir tespit olduğunu düşünüyoruz.

Eserde yer alan birkaç dipnottan sadece alakalı gördüğümüz bir tanesi dışındakileri hem tercümenin hacminin artması hem de çok fazla gerekli görmediğimiz için tercüme etmeyi uygun görmedik.